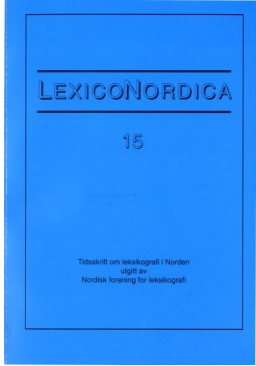

LexicoNordica

Titel:	Ordboksanvändning hos blivande språkexperter och hos professionella översättare	
Forfatter:	Nina Pilke	
Kilde:	LexicoNordica 15, 2008, s. 135-153	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nina Pilke

Ordböksanvändning hos blivande språkexperter och hos professionella översättare

The aim of this pilot study is to explore how informants at different professional levels use dictionaries (Swedish/Finnish) and to investigate their opinions on the functionality of different kinds of dictionaries (electronic/book). The study is part of a research project focusing the use and contents of dictionaries by three groups of informants, namely two groups of university students (subject studies / Bachelor's degree and advanced level studies / Master's degree) and professional translators in Finland. Both the students and teachers represent the University Vaasa (Faculty of Humanities, Department of Scandinavian Languages) and the translators work in the Vaasa area. The material of the study comprises questionnaires. The discussion in the article is based on the concept of usability, especially the aspect of user acceptability.

1. Inledning

I denna artikel diskuterar jag användningen av ordböcker hos å ena sidan universitetsstuderande och å andra sidan professionella översättare. Min pilotstudie i ordböksanvändning är en del av ett större projekt med tre delar:

1. studier i automatisk språkkontroll och ordböcker
2. användarstudier
3. studier i exempelmeningar

Projektet har sin bakgrund i ett annat, redan avslutat projekt som handlar om automatisk språkkontroll (se Pilke 2007c). När jag studerade hur studenter med modersmålet finska använder den hjälp som kontrollprogrammet *Svefix* ger dem blev det även aktuellt att undersöka var studenterna kunde leta efter mera hjälp när de stötte på ett problematiskt fall. Olika ordböcker visade sig vara viktiga i detta sammanhang (se Pilke 2007a, Pilke 2007b). Av de tre delarna ovan diskuterar jag i den nu aktuella artikeln fas nummer 2, dvs. användarstudier, där jag nu i första fasen använder ett frågeformulär vid materialinsamlingen.

I detta bidrag går jag igenom bakgrundsfrågorna (kön, ålder, modersmål, huvudämne, kurser i översättning, arbetserfarenhet) och vilka

typer av ordböcker informanterna använder (elektroniska/tryckta), vad som är deras viktigaste hjälpmedel när de översätter och hur mycket de litar på ordböcker samt hur ofta de säger sig hitta det som de söker i en ordbok. Därefter diskuterar jag kort begreppet användbarhet genom att sätta aspekten acceptans i fokus och undersöker på vilket sätt den kan tänkas komma till uttryck i mitt material.

I den nu aktuella artikeln redovisar jag hur mina informanter har svarat på ca hälften av frågorna i formuläret. Resultaten ger därmed inte en heltäckande bild av alla aspekter som är med i denna fas av projektet. Vid tolkningen av resultaten bör man också komma ihåg det faktum att undersökningen gäller både enspråkiga och flerspråkiga ordböcker. Olika ordböcker används i olika sammanhang och mina resultat ger därför inte nödvändigtvis i alla avseenden en rättvisande bild av de olika ordböckernas karaktär (jfr t.ex. Svensén 1992; Sorvali 1991:208–220). I denna artikel har jag dock för avsikt att ge en översikt över ordboksanvändningen hos ett begränsat antal blivande språkexperter och professionella översättare i stället för att beskriva i detalj hur och när de konsulterar olika ordböcker.

Bergenholtz och Tarp (1994:78–84) diskuterar användarstudier i ljuset av olika insamlingsmetoder och påpekar med fog att svar i ett frågeformulär inte nödvändigtvis avspeglar de riktiga användningssituationerna pga. att frågor i stil med *Var söker du x* eller *Vad söker du oftast i en ordbok* inte alltid fokuserar relevanta och korrekta aspekter. De påpekar också att uttryck som *ofta* och *regelbundet* i frågorna kan leda till feltolkningar eftersom informanterna kan tolka tiden olika. De öppna frågorna i mitt formulär stöder enligt min bedömning syftet med undersökningen, bortsett från fråga 14 som pga. insamlingstiden (se nedan) inte ger lika mycket i alla informantgrupperna. Bland de frågor som är med i denna artikel har jag i två frågor en gradering på skalan *alltid – aldrig*. I dessa frågor är skalan dock femgradig (*alltid – ofta – ganska ofta – sällan – aldrig*), vilket torde ge ett ändamålsenligt resultat med tanke på syftet som är att jämföra två olika typer av ordböcker med varandra med tanke på om de används ofta eller mera sällan. Jag förväntar mig att resultaten visar vilka aspekter som bör studeras i detalj och möjligen kontrasteras mot varandra i fortsättningen, både vad gäller forsknings- och undervisningskontext (se Slutdiskussion).

2. Material

De sammanlagt 44 informanterna är å ena sidan studenter på två olika nivåer vid Vasa universitet (kandidatnivå, magisternivå) och å andra sidan professionella översättare. Se tabell 1.

TABELL 1. Antalet informanter

Studenter (S)		Översättare (Ö)
Kandidatnivå (S1)	Magisternivå (S2)	
20	12	12

På kandidatnivå har de 20 studenterna 3–4 års universitetsstudier bakom sig och deltog under läsåret 2007–2008 alla i kursen *Kandidatseminarium och avhandling* (10 studiepoäng), på magisternivå har de 12 studenterna gjort majoriteten av sina studier inom grundutbildningen och deltog i kursen *Magisterseminarium och avhandling* (40 studiepoäng) när de besvarade frågorna. De 12 professionella översättarna har jag kommit i kontakt med via Vasa universitets fortbildningsenhet *Levón* som under läsåret 2007–2008 har anordnat fortbildning av översättare och tolkar inom regioncentrumprogrammet. I detta sammanhang vill jag påpeka att procentandelarna i figur 1 och i tabellerna 3–5 baserar sig på relativt få fall och läsaren uppmanas därför relatera värdena till de absoluta talen i tabell 1 samt att ta hänsyn till de tal som diskuteras i texten i samband med jämförelserna.

Studenterna på kandidatnivå (S1) har besvarat frågorna på papper i slutet av en föreläsning i december 2007. Studenterna på magisternivå (S2) har fått frågorna på papper och fått lämna in dem i mitt postfack. Till översättarna har jag skickat frågorna elektroniskt i december 2007 och fått in de 12 svaren i slutet av december 2007/början av januari 2008 som e-blanketter (32 utskick vilket ger en svarsprocent på 38).

Vid materialinsamlingen använder jag ett för detta ändamål utarbetat frågeformulär. I början av formuläret har informanterna kryssat i kön, modersmål och ålder. Själva formuläret innehåller 26 frågor, av vilka 10 är slutna och 16 är öppna. De tre första frågorna är olika för de två olika grupperna. Översättarna tillfrågas om yrkeserfarenhet, vilka typer av texter de översätter och vilka språk de arbetar med. Studenterna har skrivit in årskurs, huvudämne, vilka kurser i översättning de har gått ifråga om språkparet finska-svenska och om de har slutfört översättningskurser inom andra språk.

3. Bakgrundsfaktorer

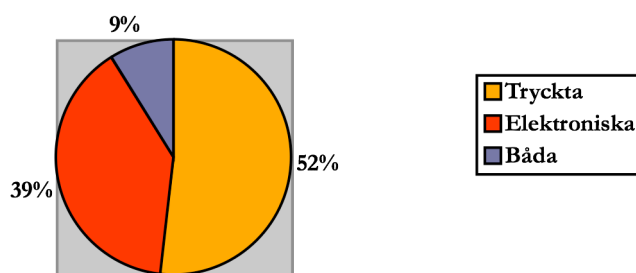
Bland mina informanter finns en manlig student, alla andra är kvinnor. Av alla informanter har 30 (68 %) finska och 13 (30 %) svenska som modersmål och 1 (2 %) uppger sig vara tvåspråkig. Av studenterna har 24 finska och 7 svenska som modersmål och en anger sig vara tvåspråkig. Av översättarna har 6 finska och 6 svenska som modersmål. En av studenterna hör till åldersgruppen 30–39 år, en till gruppen 40–49, två till gruppen 50–59 år medan de övriga 29 är 20–29 år gamla. Sex av de professionella översättarna är 40–49 år, fyra är 30–39 år och en 50–59 år.

Av studenterna är 17 på årskurs 3, 7 på årskurs 4, 5 på årskurs 5, 2 på årskurs 6 och 1 är extra studerande. De har svenska (21), modersmålet svenska (7), nordiska språk (2), tyska (1) eller engelska (1) som huvudämne. Majoriteten av studenterna har slutfört de två obligatoriska kurserna i översättning från finska till svenska och tvärtom. Den ena kursen hör till grundstudierna (Språket i kontrast I) och den andra till ämnesstudierna (Språket i kontrast II) och båda ger 4 sp. De som läser modersmålet svenska har inte obligatoriska översättningskurser i huvudämnesstudierna. Men de har möjligheten att ta kurser i översättning inom olika biämnena (finska, engelska, tyska, ryska, franska). Av studenterna på magisternivå har två deltagit i översättningsseminariet som hör till de fördjupade studierna och ger 9 studiepoäng.

Översättarna har i genomsnitt 9 års yrkeserfarenhet (från 3 år upp till 18 år), och de arbetar oftast med finska och svenska texter, fyra även med engelska och två med danska. De översätter facktexter, förvaltningstexter, medicinska texter, rapporter, tv-program och reklam.

4. Ordböksanvändning

Frågorna i formuläret kartlägger informanternas ordböksanvändning i allmänhet samt deras åsikter om tryckta och elektroniska ordböckers tillförlitlighet och funktionalitet. Av de 32 studenterna använder 17 mest tryckta ordböcker och 11 mest elektroniska ordböcker, medan 4 anger att de använder båda ordbokstyperna lika ofta. Av översättarna använder 6 mest elektroniska och 6 mest tryckta ordböcker. I hela materialet blir fördelningen således 52 % för tryckta, 39 % för elektroniska ordböcker och 9 % för båda typerna (se figur 1). Största skillnaden inom informantgrupperna finns på magisternivå där 8 av 12 (67 %) säger sig mest använda tryckta ordböcker.

FIGUR 1. Användningen av tryckta och elektroniska ordböcker

En av frågorna i formuläret går ut på att informanterna ombeds att rangordna olika slags hjälpmedel (1=viktigast när man översätter, 7=minst viktigt). Det viktigaste hjälpmedlet vid översättning är för studenterna tryckta ordböcker (22 för viktigast, 69 %), näst viktigast är elektroniska ordböcker (10 för viktigast, 31 %). Av översättarna har 6 av 12 (50 %) satt elektroniska ordböcker som de viktigaste hjälpmedlen vid översättning. Tre anser tryckta ordböcker, två Google och en både tryckta ordböcker och Google vara det viktigaste hjälpmedlet vid översättning. Genomsnittvärden och median för de olika hjälpmedlen framgår av tabell 2.

TABELL 2. Det viktigaste hjälpmedlet vid översättning

Hjälp	S1 gms	S2 gms	Ö gms	S1 med	S2 med	Ö med
Tryckta ordböcker	1,5	1,33	3,17	1	1	3
Elektroniska ordböcker	2	2,75	2,67	2	2	2
Google	3,15	3,25	2,42	3	3	2
Wikipedia	4,7	6	5	5	7	5
Tidningar, tidskrifter	6	5,67	6	6,5	6	6
Uppslagsverk, encyklopedier	4,65	4,33	4,6	5	5	5
Fackböcker, handböcker	4,65	4,1	4,3	4,5	4	4

gms=genomsnitt, med=median.

Den största skillnaden i tabell 2 utgörs av hur de olika informantgrupperna prioriterar den tryckta ordboken. Då studenterna anser den tryckta ordboken vara det klart viktigaste hjälpmedlet (median 1, genomsnittsvärde 1,5/1,33) sätter de professionella översättarna mera värde på Go-

ogle (median 2, genomsnittsvärde 2,36) och elektroniska ordböcker (median 2, genomsnittsvärde 2,82). Största skillnaden mellan de två studentgrupperna finns i användningen av Wikipedia då genomsnittet i kandidatgruppen är 4,7 jämfört med 6 i magistergruppen.

Eftersom informanterna kan antas använda också andra hjälpmedel än de som räknas upp i tabell 3 har de även tillfrågats om det eventuellt finns andra hjälpmedel som är viktiga för dem och vilka dessa i så fall är. Endast fyra av studenterna (2 på kandidatnivå och 2 på magisternivå) nämner andra hjälpmedel: *Svenska skrivregler*, tidigare översättningar, översättningsprogram samt vänner/andra personer och personer som vet någonting om området i fråga. Översättarna nämner kollegerna, telefonkatalogen, *Finlands statskalender*, lagtexter i Finlex eller Edilex, Trados översättningsminne, egna ordlistor, avstavningskontroll, korrekturläsning (Windows), experter och egen make.

Två frågor i formuläret reder ut hur mycket informanterna litar på den tryckta och elektroniska ordbok som de använder mest. Den mest använda tryckta och elektroniska ordbokens tillförlitlighet i procent framgår av tabell 3. Första kolumnen i tabellen ger tillförlitligheten i procent (50 % är det lägsta värdet som informanterna använder på skalan *under 20 % – 100 %*), andra och fjärde kolumnen visar hur många informanter som har kryssat för 50, 60, 70, 80, 90 eller 100 % och tredje och sista kolumnen visar hur stor andel av informanterna som anser att den tryckta eller den elektroniska ordboken är t.ex. till 80 % tillförlitlig (23 % respektive 41 %).

TABELL 3. Den mest använda ordbokens tillförlitlighet enligt informanterna

%	Tryckt (f)			%	Elektronisk (f)			%
	S1	S2	Ö		S1	S2	Ö	
100	5	3	2	23	1	-	2	7
90	11	6	6	54	4	3	6	31
80	4	3	3	23	9	5	3	41
70	-	-	1	2	3	-	-	7
60	-	-	-		-	1	1	5
50	-	-	-		1	3	-	10
Summa	20	11*	12		18**	12	12	

*1 använder inte tryckta ordböcker

** 2 använder inte elektroniska ordböcker

Bland informanterna finns en student (S2) som inte alls använder tryckta ordböcker och två (S1) som inte alls använder elektroniska ordböcker. Vad gäller de tryckta ordböckerna anser största delen av informanterna i alla tre grupperna att innehållet i den ordbok som de använder mest är

till 90 % tillförlitligt. I fråga om de elektroniska ordböckerna finns en skillnad då de flesta studenterna värderar den mest använda elektroniska ordbokens tillförlitlighet till 80 % medan de flesta översättarna säger att den är 90 %.

I hela materialet litar 54 % av informanterna till 90 % på de tryckta ordböckerna. I fråga om de elektroniska ordböckerna litar majoriteten, 41 % på dem till 80 %. Skillnaden i hela materialet blir tydligast när man ser på den högsta procenten: 77 % av informanterna har kryssat för 90/100 % för de tryckta ordböckerna medan motsvarande andel för de elektroniska ordböckerna anges av 38 % av informanterna.

Eftersom studenterna på kandidatnivå besvarade frågorna i klassrum har alla inte kommit ihåg vad deras ordböcker heter. De flesta studenterna ser dock ut att använda mest *SuRu* när de översätter och skriver texter. I några svar nämns också *Gummerus*, *SAOL*, *Stora svensk-finska ordboken* och även ”min mycket lilla i fickformat”. Av de elektroniska ordböckerna säger sig de flesta av studenterna som svarat på frågan använda *MOT*, därefter kommer *Lexin* och *kaannos.com*. På magisternivå nämns *SuRu* (oftast), *Gummerus*, *Svenskt språkbruk*, *SAOL*, *SAOB* och *Nusvensk ordbok*. Av de elektroniska använder studenterna på denna nivå *MOT*, *Lexin*, *ilmainensanikirja.fi*, *sanakirja.org* och *Wikipedia*. Översättarna använder oftast *SuRu*, *Stora svensk-finska ordboken*, *PS*, *SO*, *Svenskt språkbruk* och *Tekniikan ja kaupan sanakirja*. Av elektroniska ordböcker nämner översättarna *MOT*, *SuRu på CD*, *Kielitoimiston sanakirja*, *Lexin*, *SAOB*, *NE*, *Ruteka*, *synonymer.se* och *Euroword.pro*.

Jag ger en kort presentation av några av de elektroniska ordböckerna¹ som informanterna har nämnt eftersom de kan tänkas vara okända utanför Finland. *MOT* är ett ordboksprogram som utvecklats av Kielikone Ab. Förkortningen utgör en förkortning av finskans ”Mikä Oli Todistettavaa” (sv. ’Vilket skulle bevisas’). Ordboken kan klassificeras som en produktionsordbok för svenskan och målgruppen är finskspråkiga personer med goda kunskaper i svenska. (Romppanen 2001:283.) I *MOT* finns 13 olika ordböcker. *MOT Svenska-finska 2.0* innehåller ca 90.000 uppslagsord på svenska och ca 84.000 uppslagsord på finska. Användargränssnittet är vid Vasa universitet tillgängligt i universitetets datanät via det vetenskapliga biblioteket Tritonia. *MOT WSOY Ruteka* är en finsk-svensk-finsk cd-ordbok med ca 130.000 uppslagsord inom handel och teknik.

Kaannos.com är en gratisordbok (9 språk) som uppdateras av användarna. På webbplatsen finns egna sidor för önskemål (t.ex. ”vad heter

¹ Jag kallar alla nämnda hjälpmedel *ordbok*, se dock diskussionen nedan.

återköpsgaranti på finska”), för information om användarna (1959 registrerade användare, vilka har varit aktiva) och för diskussioner (t.ex. behovet av uttalsfält). *Ilmainensanakirja.fi*, som har koppling till *Kaannos.com*, innehåller 21 språk och 352 ordlistor. Gratisordboken *Sanakirja.org* baserar sig på Wikipedia och innehåller för tillfället 23 språk. *Euroword.pro* är en avgiftsbelagd elektronisk flerspråkig ordlista som i första hand är avsedd för företag, och på adressen *synonymer.se* kan man söka synonymer i listform.

Språkteknologi.se, dvs. Sveriges nationella informationscentrum för språkteknologi, påpekar att ordbok på en dator är ett oklart begrepp. Det kan enligt dem betyda både en ordbok (datorlagrad lista med ord) och det ordboksprogram som man använder när man söker ord (Språkteknologi 2008). Studenterna i min studie ser intensionen hos begreppet elektronisk ordbok som relativt vid eftersom även sökmaskin och översättningsprogram nämns i svaren. Översättarna är däremot mera strikta i sin termanvändning då de t.ex. i samband med *Svenskt lagspråk i Finland* (SLAF) och olika handböcker påpekat att det inte är fråga om en *ordbok* i egentlig mening.

I tabell 4 finns de ordböcker som informanterna säger sig använda mest följda av den procent som de har gett för ordbokens tillförlitlighet i genomsnitt. Eventuella skillnader och likheter mellan studenterna och översättarna kommer fram i procentspalten. Då procent inte anges visar det att informanterna i den gruppen inte har nämnt ordboken i sina svar.

TABELL 4. Den mest använda ordbokens tillförlitlighet enligt informanterna

Tryckta ordböcker	%		Elektroniska ordböcker	%	
	S	Ö		S	Ö
Gummerus	85	–	Euroword.pro	–	60
Nusvensk ordbok	90	–	Google	65	–
PS	–	90	ilmainensanakirja.fi	50	–
SAOB	90	–	kaannos.com	80	–
SAOL	93	–	Lexin	77	60
SO		95	MOT	87	87
SuRu	90	90	NE	–	100
Stora svensk-finska ordboken	90	88	Ruteka	–	80
Svenskt språkbruk	90	87	sanakirja.org	50	–
Tekniikan ja kaupan sanakirja	–	80	SAOB	–	90
			SuRu på cd	–	93
			synonymer.se	–	60
			Wikipedia	55	–

Tabell 4 visar att de tryckta ordböckerna oftast får något högre värden (genomgående över 80 %) än de elektroniska (9 av 13 \geq 80 %). Utgående från tabellen ser det ut som om informanterna skulle lita mera på *Stora finsk-svenska ordboken* (SuRu) på cd än i bokform. Skillnaden beror dock på att det är olika informanter och inte samma antal informanter som använder cd-versionen och boken. Av de elektroniska ordböckerna får vid sidan av SuRu även *NE* och *MOT* höga procentandelar. Heterogeniteten i tabell 4 hör ihop med det faktum att frågan i formuläret inte kartlägger ordboksanvändning i relation till en viss översättningsuppgift utan mera allmänt när man översätter från finska till svenska och tvärtom. Valet av källa i en viss situation är högst intressant men kan inte diskuteras inom ramen för denna pilotstudie. En gruppering av källorna förutsätter kontext och därför kommer jag att inkludera denna aspekt i framtida studier (se närmare under Slutdiskussion).

I frågeformuläret finns två frågor som kartlägger ordböckernas tillförlitlighet i allmänhet. Översättarna ger de tryckta ordböckernas tillförlitlighet i allmänhet ett värde på 60–97 % (median 80 %) och studenterna ger dem 50–100 % (median 90 %). För elektroniska ordböcker i allmänhet ger översättarna 70–95 % (median 80 %) och studenterna 30–90 % (median 70 %). En jämförelse mellan procentalen visar att 29 studenter (91 %) ger den tryckta ordboken ett högre värde än den elektroniska ordboken. Tre anser dem vara lika tillförlitliga. Av de tolv professionella ger däremot endast tre (25 %) de tryckta ordböckerna ett högre värde, fyra karakteriserar dem som lika tillförlitliga och fem anser de elektroniska ordböckerna vara mer tillförlitliga än de tryckta. Studenterna ser därmed ut att lita klart mest på tryckta ordböcker.

I den tryckta ordboken säger 58 % av översättarna sig hitta det som de söker ofta och 42 % ganska ofta. Av studenterna hittar 84 % ofta det som de söker, 6 % ganska ofta, 6 % alltid och 3 % sällan det som de söker i en tryckt ordbok. I en elektronisk ordbok hittar 50 % av översättarna ganska ofta, 42 % ofta och 8 % sällan det som de söker. Motsvarande siffror för studenterna är ganska ofta 69 %, ofta 22 %, sällan 6 % och alltid 3 %. Se tabell 5.

TABELL 5. Att hitta det som man söker (%)

	S		Ö	
	Tryckt	Elektr.	Tryckt	Elektr.
Alltid	6	3	–	–
Ofta	84	22	58	42
Ganska ofta	6	69	42	50
Sällan	3	6	–	8

Även i tabell 5 kan man se spår av informanternas olika behov. Studenterna kan antas relativt ofta söka (och hitta) språklig (ofta t.ex. grammatisk) hjälp i ordböckerna, medan översättarna behöver hjälp av annan art och på en mindre, elementär nivå. När man jämför informanternas användning av ordböcker (se avsnitt 4) med de värden som finns i tabell 5 kan man konstatera att fördelningen är jämnare för översättarna än för studenterna. Av översättarna använder 50 % tryckta och 50 % elektroniska ordböcker. Även fördelningen *ofta* – *ganska ofta* i förhållande till ordbokstyp är relativt jämn (58 % vs. 42 % och 42 % vs. 50 %). Av studenterna säger sig 53 % mest använda tryckta ordböcker, 34 % använder mest elektroniska ordböcker och 13 % använder båda lika mycket. I en tryckt ordbok hittar 84 % av studenterna ofta det de söker medan motsvarande värde för elektroniska ordböcker är betydligt lägre (22 %). Användningen av webbjälpmedel som studenterna litar på till endast 50 % (t.ex. sanakirja.org) kan antas ligga bakom det faktum att 69 % av studenterna ganska ofta hittar vad de söker i en elektronisk ordbok medan motsvarande värde ifråga om tryckta ordböcker är endast 6 % (tillförlitlighet: 85–95 %). Se tabellerna 4 och 5. Vilka hjälpmedel som prioriteras i vilken situation är en intressant fråga som inte kan besvaras uttömmande på grund av det insamlade pilotmaterialet. Fortsatta studier i informaternas problemlösning i en bestämd kontext kommer därför att inkluderas i projektets andra del (se under Slutdiskussion).

5. Användbarhet

Användbarhet förknippas traditionellt med tekniska användargränssnitt och www-baserade tjänster (Kuutti 2000:79). Som begrepp är användbarhet dock inte nytt. Tidigare – före Internet och mobiltelefoner – har man studerat egenskaper hos ett bra redskap. Ahlman (1939:107–116) ger ett bra, dvs. ett ändamålsenligt och praktiskt, redskap fyra egenskaper. För det första skall redskapet klara av den uppgift som det är avsett för så fullständigt och exakt som möjligt. För det andra förbrukar det så litet energi som möjligt (både användares och annars). Den tredje egenskapen är att den avsedda effekten nås snabbt. Ett bra redskap har slutligen få ogynnsamma bi- och efterverkningar som orsakar besvikelse.

Senare har olika forskare sett litet annorlunda på begreppet användbarhet. I Nielsens (1993:24–37) indelning är användbarhet ett smalt begrepp om man jämför det med större frågor som handlar om acceptans för systemet, dvs. huruvida systemet uppfyller alla de krav och önskemål som olika potentiella intressenter (användare, kunder, chefer etc.)

kan ha. Hur väl ett datorsystem accepteras beror på dess praktiska och sociala acceptans. Social acceptans handlar om huruvida systemet kan accepteras etiskt och moraliskt av alla användargrupper. Systemets reella acceptans innefattar vid sidan av nyttan även sådana aspekter som kostnad, support, tillförlitlighet och kompatibilitet med existerande system. Nyttan handlar om huruvida systemet kan användas för att uppnå ett specifikt mål. Nyttan kan i sin tur brytas ned i användbarhet och funktionalitet. Funktionaliteten handlar om huruvida systemet kan göra det som behövs. Användbarhet associeras enligt Nielsen (1993) med följande fem attribut:

- Lärbarhet (Lätt att lära: så att användaren snabbt kommer igång med arbetet).
- Effektivt användande (när användaren har lärt sig systemet måste det vara effektivt att arbeta med det).
- Lätt att minnas (det måste gå att återkomma till systemet efter en tids frånvaro och ändå kunna komma ihåg hur det fungerar)
- Få fel
- Subjektivt tilltalande (det skall vara angenämt att använda systemet. Användaren skall tycka om det).

Enligt Allwood (1998:10–13) är användbarhet ett underbegrepp till produktivitet och det bestäms av fyra faktorer: anpassning, användarvänlighet, användaracceptans och användarkompetens.

I denna artikel har jag valt att diskutera ett av attributen, nämligen subjektivt tilltalande/acceptans utgående från informanternas svar på frågan ”Vad är det bästa/sämsta med en tryckt (se 5.1)/elektronisk (se 5.2) ordbok”.

Acceptans har att göra med användarnas höga motivation att använda programmet. Detta är en viktig del av användbarhet. Acceptans är beroende av hur behagligt det är att använda ett system och i vilken grad användaren upplever systemet som hot eller som tillgång. Acceptansen kan påverkas negativt t.ex. om man är rädd för att förlora jobbet, om man tror att uppgifterna blir enformiga eller svåra pga. datoriseringen. Även misstankar om att man blir beroende av datorn utan att ha tillräckliga möjligheter till systemtillgång (få maskiner, systemavbrott) kan påverka acceptansen negativt. (Allwood 1998; Nielsen 1993.)

Systemet blir en tillgång när användaren upplever att uppgifterna blir lättare eller roligare att genomföra. Om acceptansen är dålig används systemet inte när det borde användas och utvecklingsarbetet stannar av (Allwood 1998:13, 114–115).

5.1. Acceptans av tryckta ordböcker

Acceptans kommer till uttryck i det undersökta materialet i form av positiva och negativa utsagor. Den tryckta ordboken ses som en tillgång för informanterna i alla grupperna eftersom en tryckt ordbok är omfattande och ger alternativ och exempel (se ex. 1 a–c). Studenterna i båda grupperna säger dessutom att tryckta ordböcker är tillförlitliga och känns trygga, se ex. 1 c–d.

- (1)
- a) den ger många olika alternativ och exempel på olika uttryck (S1)
 - b) tryckta ordböcker innehåller oftast exempelmeningar (S2)
 - c) kan innehålla en del ord och längre uttryck som inte tas med i elektroniska ordböcker (Ö)
 - e) man kan lita på det (S1)
 - f) det känns ”tryggare” (S2)

Studenterna har svarat att man i en tryckt ordbok lätt hittar det man söker. S2 och översättarna tycker att det är bra att man kan hålla ordboken eller flera ordböcker framför sig och jämföra ord i dem medan man översätter. De längre hunna studenterna är också av den åsikten att det är bra att man i en tryckt ordbok ser de ord som ligger nära varandra och översättarna poängterar att det är lätt att jämföra ord som finns på olika ställen i alfabetet. Se exempel 2.

- (2)
- a) lätt att hitta svaret (S1)
 - b) man har den framför sig och hittar lätt (S2)
 - c) man ser genast alla ord som ligger nära varandra (S2)
 - d) det går lättare att jämföra ord som finns på olika ställen i alfabetet (Ö)

S2 har skrivit att en tryckt ordbok fungerar alltid och var som helst och att den inte påverkas av elavbrott eller är beroende av en dator. Därtill säger översättarna att tryckta ordböcker är lätta att tas med. Översättarna har också svarat att utbudet är bra och att konsultationen av tryckta ordböcker är en omväxling till datorarbete.

Faktorer som tid och vikt påverkar acceptansen av tryckta ordböcker negativt i alla informantgrupper. Tidsfrågan kommer fram i uppdateringar som är långsamma och sökningar som är arbetskrävande och krångliga:

- (3)
- a) tar lång tid att bläddra i (S1)
 - b) tyvärr kan den vara föråldrad redan då den utges (S2)
 - c) långsammare uppdateringar, t.ex. svårare att hitta slang i dem. Mer arbetskrävande att söka i dem (Ö)

Eftersom tryckta ordböcker ofta är tjocka är de också tunga och tar mycket plats. Därtill säger översättarna att tryckta ordböcker är dyra. Som en negativ sida nämner översättarna även hållbarhet: stora ordböcker går lätt sönder om de faller i golvet.

Innehåll, kvalitet, funktionalitet, brett utbud och lätthet i användning ser ut att påverka acceptansen för tryckta ordböcker positivt. Långsamhet, hantering, kostnad och varierande kvalitet leder i sin tur till bristande acceptans.

5.2. Acceptans av elektroniska ordböcker

Den elektroniska ordboken ses som en tillgång för informanterna i alla grupper eftersom den är up-to-date (lätta att uppdatera), snabb och enkel att använda samt kan ge mycket information på en gång:

- (4)
 - a) man hittar ord snabbt (S1)
 - b) man skriver ordet och får svaret genast (S2)
 - c) det övervägande bästa är att den är snabb och lätt att använda och att man med en sökning får fram lika mycket information som om man skulle bläddra genom en tryckt bok från pärm till pärm (Ö)

De längre hunna studenterna säger också att det är bra att elektroniska ordböcker ofta är samlade så att man hittar och kan använda flera på en gång och även samtidigt (ex. 5 a). Översättarna lyfter fram det faktum att sökningarna på båda språken är möjliga samt att man i en elektronisk ordbok kan söka på okonventionella sätt och att man kan hitta det rätta ordet genom olika ledtrådar (ex. 5 b–c).

- (5)
 - a) finns samlat på en plats (S2)
 - b) sökningarna med båda språken är möjliga (Ö)
 - c) den gör det möjligt att söka på okonventionella sätt, man kan hitta det rätta ordet genom olika ledtrådar (Ö)

Det sämsta med elektroniska ordböcker är enligt alla informantgrupper att elektroniska ordböcker kan ha varierande kvalitet, att innehållet i dem kan vara bristande (information saknas, fel) och att elektroniska ordböcker kan vara svåra att använda (man kommer inte fram till adressen, det tar tid att lära sig att utnyttja ordboken till fullo, det är krångligt att installera). Se exempel 6.

- (6)
- a) det finns inte alltid så många alternativ (S1)
 - b) svårt att bedöma kvaliteten på vissa elektroniska ordböcker (S2)
 - c) kan även innehålla underliga fel (Ö)
 - d) svår att använda (S1)
 - e) krångligt när man måste installera programmet på datorn (S2)
 - f) det tar tid att lära sig dra full nytta av dem (Ö)

Studenterna på kandidatnivå har inte kommit att tänka på det faktum att användaren av en elektronisk ordbok är beroende av att datorn och nätet fungerar. I de två övriga informantgrupperna (S2, Ö) finns denna aspekt med i majoriteten av svaren:

- (7)
- a) de fungerar inte alltid så bra pga. störningar på nätet (S2)
 - b) du är beroende av att datorn/nätet fungerar (Ö)

Kostnadsfrågan finns med i översättarnas svar då de säger att elektroniska ordböcker ofta är dyra. Översättarna säger även att man inte kan ta en elektronisk ordbok med sig om man jobbar någon annanstans och att de belastar ögonen.

Uppdateringar, snabbhet, enkelhet, samlade databaser samt mångsidiga och flexibla sökningsmöjligheter ser ut att påverka acceptansen för elektroniska ordböcker positivt. Varierande kvalitet, bristfälligt innehåll, elberoende, kostnader, ögonbelastning och att elektroniska ordböcker är tids- och arbetskrävande att lära sig att använda kan tänkas påverka acceptansen negativt.

6. Slutdiskussion

I denna artikel har jag diskuterat ett pilotprojekt som sätter användningen av ordböcker i fokus. I materialinsamlingen används ett frågeformulär som 44 informanter har fyllt i. Eftersom det är fråga om ett begränsat antal informanter bör resultaten tolkas med en viss försiktighet. Jag anser dock att andelarna visar vissa tendenser på ett lyckat sätt. Jag har gått igenom de ifyllda formulären med tanke på bakgrundsfrågor, vilka typer av ordböcker informanterna använder, vad som är deras viktigaste hjälpmedel när de översätter, hur mycket de litar på ordböcker och hur ofta de hittar det som de söker i ordböckerna. Sist har jag undersökt på vilket sätt begreppet acceptans kan tänkas komma till uttryck i mitt material i ljuset av två frågor (det bästa/sämsta med en tryckt/elektronisk ordbok).

Mina informanter använder mer tryckta ordböcker än elektroniska. För de 32 studenterna är den tryckta ordboken det viktigaste hjälpmedlet vid översättning, medan de 12 professionella översättarna sätter mera värde på Google och elektroniska ordböcker. Informanterna, speciellt studenterna, litar mera på de tryckta ordböckerna än på de elektroniska. En naturlig förklaring till detta är att studenterna ännu lär sig språket (både med tanke på struktur och stil) och behöver ordböckerna även som språkligt stöd, medan översättarna ofta kan antas arbeta med ekvivalensproblem. Ordböckerna fyller därmed inte samma behov för informantgrupperna.

Begreppet ordbok tycks inte ha en entydig intension för alla informanter i studien då en del studenter angett Google och Wikipedia vara den mest använda ordboken och ett (enkelt) översättningsverktyg som t.ex. *kaannos.com* kan kallas ordbok. En utvidgning av begreppet kan vara på väg men än så länge borde man av allt att döma inte ge alla elektroniska hjälpmedel ordboksstatus.

Med tanke på undervisning på universitetsnivå ger mina preliminära resultat vid handen att lärarna bör följa med den snabba utvecklingen och den heterogena användningen av olika hjälpmedel. De olika hjälpmedlen och ordböckerna bör diskuteras och även testas med studenterna. Det avgörande är att få studenterna att inse att det kan finnas kvalitetskillnader mellan produkterna och att det kanske inte lönar sig att man i en (översättnings)uppgift konsulterar endast en källa som man inte ens själv litar mera på än till 50 %. Eftersom lärarnas åsikter och agerande spelar en viktig roll i studenternas ordboksanvändning kompletteras materialinsamlingen i projektets andra del (användarstudier) ytterligare med en informantgrupp, nämligen lärare vid Vasa universitet. Utgående från de resultat som min pilotundersökning har gett kommer jag att välja ut ett antal relevanta frågor i frågeformuläret och be översättningslärare vid Institutionen vid nordiska språk att besvara dem ur lärarens synvinkel (vilka ordböcker de rekommenderar för sina studenter). Lärarna har en viktig uppgift i att lära studenterna det som en översättare borde kunna och hur en översättare agerar vid problemlösning.

Utgående från mina resultat gällande användbarhet konstaterar jag att en tillfälligt positiv aspekt (t.ex. snabbhet hos de elektroniska ordböckerna) inte borde få vara avgörande när man väljer vilket hjälpmedel man använder. Utgående från mina resultat vill jag även påstå att acceptans av ordböcker inte är ett statiskt fenomen utan det är fråga om ett mångfacetterat och dynamiskt fenomen. En aspekt som ser ut att höra till de negativa hoten – de tryckta ordböckernas tyngd – kan i ett annat sammanhang bli en tillgång om man som utgångspunkt väljer omfattan-

de innehåll och det faktum att det överhuvudtaget är möjligt att bära dem med sig.

Varantola (1998) och Gellerstam (2004) har diskuterat ordböcker ur användarens perspektiv. Enligt Varantola kan man tillfredsställa översättarnas behov på tre olika sätt: 1) genom att förbättra ordböckerna, 2) genom att förbättra användarnas vana att använda ordböcker och 3) genom att utarbeta nya referensskällor. Gellerstam (2004:115) menar däremot att dilemmat mellan användarens behov av utförliga upplysningar och lexikografens önskan att komprimera och generalisera kan lösas enbart genom att översättarna får tillgång till nya referensskällor, bl.a. översättningskorpusar. Även Duvå, Laursen och Maidahl (1992) lyfter i sina undersökningar av översättning av fackspråkliga texter fram frågan om all nödvändig information kan och ska samlas i en och samma bok. Min undersökning visar att både träning av användarens skicklighet i att leta och hitta information (lära studenter att konsultera ordböcker) och existensen av mångsidiga referensskällor (ändamålsenlig användning av olika hjälpmedel) är viktiga med tanke på acceptans och därmed ett tillfredsställande slutresultat. En kontextanpassad, målstyrd och flexibel ordboksanvändning är en viktig färdighet hos en blivande språkexpert. Denna färdighet tillägnas under studietiden genom att förmågan att använda olika hjälpmedel utvecklas på ett ändamålsenligt sätt.

De resultat som min pilotundersökning ger visar att ordboksanvändning är ett mångfacetterat fenomen som kan studeras ur flera olika synvinklar. Pilotstudien visar att jämförelserna mellan de olika informantgrupperna bör fördjupas och nya metodologiska grepp behövs om man vill beskriva användarnas beteende och behov ifråga om ordböcker på ett tillförlitligt sätt. I fortsättningen kommer jag därför att studera acceptansen mera ingående hos dem som säger sig använda å ena sidan mest tryckta och å andra sidan mest elektroniska ordböcker eftersom det kan antas att det finns skillnader i svaren pga. prioritering. Likaså behövs det mera ingående analyser av hur ordbokens tillförlitlighet (se tabell 4) och hur ofta man säger sig hitta det som man söker (se tabell 5) korrelerar med varandra.

Eftersom man med ett frågeformulär inte kan fånga själva användarsituationen kommer projektets andra del att innefatta även en kvalitativ protokollundersökning (se Bergenholtz & Tarp 1994:81–83). Jag kommer att välja ut ett antal informanter som får föra protokoll över processen samtidigt som de arbetar med en översättningsuppgift. Protokollen förväntas ge mera detaljerad information om hur blivande språkexperter och professionella översättare använder ordböcker när de löser olika slags problem. En uppgift som går ut på att informanten får reflektera

över vad han ser som problematiskt, vilka hjälpmedel han konsulterar och varför, om han hittar det som han söker, om han är nöjd med problemlösningen och hur lång tid han förbrukar kan antas kasta ljus över de värden som de olika hjälpmedlen får i den nu aktuella undersökningen.

Litteratur

Ordböcker och webbhjälpmedel

Edilex, <<http://www.edilex.fi/>>.

Euroword.pro, Euroword Software Oy.

Finlands statskalender, <<http://www.helsinki.fi/valtiokalenteri/>>

Finlex = *Statens författningsdata – Finlex*, <<http://www.finlex.fi/sv/>>

Gummerus 2005 = Köykkä, Lea m.fl.: *Suuri suomi-ruotsi-suomi perussanakirja*. Helsingfors: Gummerus.

Ilmainensanakirja.fi, <<http://www.ilmainensanakirja.fi/>>.

Kaannos.com, <<http://kaannos.com/>>.

Kielitoimiston sanakirja 2008 = Kielikone Oy: *Kielitoimiston sanakirja CD-ROM*.

Lexin = Språkrådet: *Svenskt-finskt lexikon*,
<<http://lexin2.nada.kth.se/sve-fin.html>>

MOT = Kielikone Oy: *MOT sanakirjapalvelu*.

NE = *Nationalencyklopedins ordbok*,
<<http://www.ne.se/jsp/customer/login.jsp>>.

Nusvensk ordbok 1981 = Östergren Olof: *Nusvensk Ordbok I-V*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Ruteka = Kielikone Oy & WSOY: *MOT WSOY Ruteka 4.0, suomi-ruotsi-suomi tekniikan ja kaupan sanakirja*.

Sanakirja.org, <<http://www.sanakirja.org/>>.

SAOB 1898– = *Svenska akademiens ordbok. Ordbok öfver svenska språket*. Lund: Gleerup.

SAOB på Internet = *Svenska akademiens ordbok på Internet*,
<<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>.

SAOL 2006 = *Svenska akademiens ordlista över svenska språket*. Stockholm: Nordstedt.

PS 1990–94 = Haarala, Risto m.fl.: *Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

SO 1999 = *Svensk ordbok*. Stockholm: Norstedts Ordbok.

- SuRu 1997 = Romppanen, Birgitta m.fl.: *Suuri suomi-ruotsi sanakirja – Stora finsk-svenska ordboken*. WSOY & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SuRu på cd 1998 = Romppanen, Birgitta m.fl. *Stora finsk-svenska cd-romordboken*. Forskningscentralen för de inhemska språken & WSOY.
- Stora svensk-finska ordboken 1982–1986 = Karlsson, Göran m.fl.: *Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja – Stora svensk-finska ordboken 1-3*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Svenskt språkbruk 2003 = *Svenskt språkbruk : ordbok över konstruktioner och fraser*. Stockholm : Norstedts ordbok.
- Synonymer.se*, <<http://www.synonymer.se/>>
- Tekniikan ja kaupan sanakirja 2002 = Talvitie, Jyrki. *Ruotsi-suomi tekniikan ja kaupan sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Trados*, <<http://www.trados.com/en/>>.
- Wikipedia = Wikipedia den fria encyklopedin, <<http://sv.wikipedia.org/wiki/Portal:Huvudsida>>.

Annan litteratur

- Ahlman, Erik 1939: *Kulttuurin perustekijöitä. Kulttuurifilosofisia tarkasteluja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Allwood, Carl Martin 1998: *Människa-datorinteraktion. Ett psykologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp 1994: *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer och løsningsforslag*. Herning: Systime.
- Duvå, Grete, Anne-Lise Laursen & Lisbet Maidahl 1992: Brugerundersøgelse vedrørende oversættelse af fagtekst. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.): *Nordiska studier i leksikografi*, 105–133.
- Gellerstam, Martin 2004: Översättning i och med tvåspråkiga ordböcker. I: *LexicoNordica* 11, 109–116.
- Kuutti, Kari 2000: Käyttöliittymä- ja käytettävyytutkimuksen haasteet. I: T. Keinonen (red): *Miten käytettävyys muotoillaan?* Helsinki: Taideollinen korkeakoulu, 79–91.
- Nielsen, Jakob 1993: *Usability engineering*. Boston: Academic Press Inc.

- Pilke, Nina 2007a: Automaattinen kielentarkastus ja elektroniset sanakirjat seminaarityön kirjoittajan apuvälineenä. I: *MikaEL, Electronic proceedings of the Kätu symposium on translation and interpreting studies* Vol 1 (2007), <<http://www.sktl.fi/MikaEL/vol1.php>>.
- Pilke, Nina 2007b: Ordböcker och automatisk språkkontroll. I: Esa Lehtinen & Nina Niemelä (red.): *Fackspråk och översättningsteori*. Forskargruppen för översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet vid Vasa universitet 34, 260–271.
- Pilke, Nina 2007c: *Kontroll över kontroll. Funktioner i ett språkkontrollprogram för svenska med tanke på andraspråksinlärare på universitetsnivå*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 278. Språkvetenskap 46. Vasa.
- Romppanen, Birgitta (2001): *Från målspråk till källspråk*. Utvecklingen av den finsk-svenska och den enspråkiga finska ordboken. Acta Waasensia Nr 91. Språkvetenskap 18. Vasa.
- Sorvali, Irma 1991: *Studier i översättningsvetenskap*. Uleåborg: Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet.
- Språkteknologi (2008). *Lexikon och datasamlingar*, <<http://sprakteknologi.se/vad-aer-sprakteknologi/lexikon/introduktion>>.
- Svefix*. Rättstavnings-, grammatik- och stilkontroll för finlandssvenska. Lingsoft Ab.
- Svensén, Bo 1992: Lexikografi och lexikografiska produkter. Några grundbegrepp. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.): *Nordiska studier i leksikografi*, 9–27.
- Svenska skrivregler* (2005). Stockholm: Liber.
- Svenskt lagspråk i Finland* (2004). Henrik Bruun, Ann-Marie Malmsten & Sten Palmgren (red.). Espoo: Schildts.
- Varantola, Krista 1998: Translators and their use of dictionaries. I: *Lexicographica*, 179–192.

Nina Pilke
Professor i svenska språket
Vasa Universitet
Institutionen för nordiska språk
PB 700
65101 Vasa
nina.pilke@uwasa.fi